

EXPLICAȚII TERMINOLOGICE ALE CONCEPTULUI DREPTULUI LA MOȘTENIRE

Violeta COJOCARU, Igor ȘEREMET

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

The research of a law institution implies a detailed interpretation of the legal instruments specific for this field. The legal terms as inheritance, heir, deceased, inheritance part, succession represents basic pillars of right to inheritance. As a result, their characteristics form the subject of legal and philosophical research of the significance of each relationship in the context of legal succession. Similarly, with improvements of the inheritance institution, it is necessary to use certain terms in the light of their use or object, such as inheritance or succession, heir or successor, etc.

Appropriate solution will be found only by reference to sources that determines the basic criteria of each term, taken together, being enough to appropriate assessment.

Arierarul reglementărilor dreptului privat cuprinde întreg spectrul vieții omului – încă înainte de naștere și până la moarte.

Din multipla gamă a aspectelor vieții, reglementate de dreptul privat, se întâlnesc și aspecte care sunt determinate de un eveniment firesc și inevitabil, cum este moartea unei persoane, efectele juridice ale acesteia fiind precizate prin intermediul reglementărilor succesoriale.

Datorită importanței pe care o are această instituție în dreptul privat, în doctrină s-au ridicat numeroase probleme în legătură cu fundamentul dreptului unei persoane de a dispune prin acte juridice „*mortis causa*” de bunurile sale.

Prima justificare a moștenirii, în ordine cronologică, a fost dată de caracterul familial al proprietății. Atât timp cât bunurile erau proprietatea familiei și nu aparțineau individului, șeful familiei exercita toate drepturile grupului. La moartea șefului familiei, un alt membru devenea șef, continuând exercitarea drepturilor asupra bunurilor care erau coproprietatea familiei.

Promotori ai acestei idei au fost și postmoderniștii, care susțineau că evoluția relațiilor sociale trebuie să ajungă la subordonarea moralei la lege. Ulterior, aceasta va servi drept premisă de formare a unei solidarități familiale între soți, prielnică pentru responsabilitatea reciprocă a acestora, pilon-cheie la fundamentarea instituției filiației, stabilirii claselor de moștenitori, a succesiunii testamentare.

Așadar, moartea determina transmiterea puterilor de la un șef la altul și nu transmiterea unei universalități de drepturi și obligații de la un titular de patrimoniu la altul [1].

Astfel, în dreptul roman clasic se vorbea despre „*heres sui et necesarii*”, expresie care semnifică faptul că succesorul dobândește prin moștenire bunuri ce îi aparțineau înainte, cu titlu de coproprietate și, de asemenea, că succesorul dobândește aceste bunuri în mod necesar, neavând dreptul să repudieze moștenirea [2].

În acest sens, normele succesoriale sunt configurate prin anumite elemente care precizează conceptul instituției, și anume:

A) Moștenirea presupune, *stricto sensu*, transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una ori mai multe persoane în ființă (persoane fizice, persoane juridice ori statul).

Potrivit explicațiilor terminologice, „moștenire” este: 1) drept de succesiune; totalitatea bunurilor materiale rămase de la o persoană decedată și intrate în posesiunea altcuiva; bun obținut prin drept succesoral; 2) patrimoniu cultural, bunuri morale, intelectuale, artistice care se transmit de la o generație la alta. Caracter fizic, însușiri care se transmit ereditar [3].

De asemenea, *Sachsenspiegel* (oglinza saxonă – culegere de legi saxone medievale) prevedea că bunul cu care omul moare se numește moștenire (Mit welchem Gut der Manuerstrib, das hust man alles Erbe).

Persoanele fizice ca succesori sunt cele care se aflau în viață la momentul decesului celui ce a lăsat moștenirea, precum și copiii concepuți în timpul vieții și născuți vii după decesul acestuia, în cazul succesiunii testamentare indiferent de faptul dacă sunt sau nu ai defunctului (art.1433 alin.(1) lit.a) și b) CC RM).

Succesori pot fi și persoanele juridice care au capacitate juridică civilă la momentul decesului celui ce a lăsat moștenirea (art.1433 alin.(1) lit.b) CC RM).

Statul ca succesor dispune de capacitate testamentară, precum și de capacitate succesorală asupra unui patrimoniu succesoral vacant (art.1433 alin.(2) CC RM). Conform art.1515 CC RM, patrimoniul este vacant

dacă nu există nici succesori testamentari, nici legali sau dacă nici unul din succesori nu a acceptat succesiunea, sau dacă toți succesorii sunt privați de dreptul la succesiune. Rezultă că regulile care guvernează moștenirea se pot aplica numai în cazul morții unei persoane fizice (art.1432 alin.(1) CC RM), nu și în cazul încetării existenței unei persoane juridice.

Ființa trecătoare, omul (persoana fizică) piere, inevitabil, prin moarte. Piereea fizică a omului, juridic, duce la dispariția sa ca subiect de drept, dar patrimoniul lui (drepturile și obligațiile cu conținut patrimonial) rămâne. Deci, „sub pedeapsa de anarhie și imobilism, nu s-ar putea spune despre un mort, ca despre un act nul, că este considerat a nu fi existat niciodată: achizițiile sale, obligațiile sale nu pot fi tabula rasa” [4]. „*Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum jus, quod defunctus habuerit*” – moștenirea nu este altceva decât dreptul de a succede cu toate drepturile defunctului. Patrimoniul unei persoane fizice, conceput ca totalitatea drepturilor și obligațiilor patrimoniale și a bunurilor care aparțin acesteia, este însoțitorul permanent al persoanei pe parcursul întregii sale existențe [5].

În acest sens, moștenirea cuprinde drepturile și obligațiile din patrimoniul defunctului, cu excepția celor strict personale.

B) Persoana despre a cărei moștenire este vorba, *defunctul*, se mai numește „*de cuius*”, abreviere din formula dreptului roman „*is de cuius successionis (rebus) agitur*” (cel despre a cărui moștenire, bunuri este vorba).

Potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române, defunct este om mort, răposat, decedat [6].

Termenul „*de cuius*” (defunct) este folosit în special în moștenirea legală. În moștenirea testamentară este utilizat și termenul de testator, pentru a desemna „*de cuius*”-ul care a dispus de patrimoniul său pentru cauză de moarte.

Fără îndoială, persoana decedată se bucură, prin tradiție, de un anumit respect, fiind protejată [7], sens în care se vorbește despre un drept al cadavrului la protecția intimității imaginii sale, despre un drept la integritatea acestuia, despre un drept la pacea ultimului lăcaș și despre un drept la respectul memoriei celui decedat [8]. Dar, cum a remarcat autorul M.Meau-Latour, „Codul civil nu cunoaște dreptul mortului, el nu se interesează decât de cei vii” [9].

După ce bunurile au încetat să mai fie coproprietatea familiei, dreptul la moștenire apare ca o consecință firească a apariției proprietății private, fie că aceasta este privită ca funcție economică, fie ca putere juridică a proprietarului [10].

Din momentul în care bunurile ce constituiau obiectul proprietății individuale erau supuse voinței testatorului, s-a admis că acesta putea dispune de bunurile sale și după moartea sa, moștenirea gășându-și izvorul și justificarea și în voința exprimată sau prezumată a lui *de cuius* „voința juridic respectată, căci este a proprietarului” [11].

Astfel, s-a considerat că instituția moștenirii este „corolarul necesar al dreptului de proprietate”. Între dreptul de moștenire și dreptul de proprietate există o legătură indisolubilă, nașterea și dezvoltarea dreptului de moștenire fiind determinate de nașterea și prefacerile dreptului de proprietate ca urmare a schimbărilor petrecute în relațiile de producție, „ca o consecință a dezvoltării forțelor de producție, oglindind astfel, în fiecare moment al dezvoltării istorice, organizarea economică și de clasă a fiecărei societăți” [12].

Deci, legea materială nu face decât să reglementeze regulile după care patrimoniul defunctului se transmite la moștenitorii acestuia, sens în care art.320 alin.(2) CC RM recunoaște succesiunea ca modalitate de dobândire a proprietății, adică „este translativă de proprietate”, configurând astfel *lato sensu* al conceptului de succesiune ca orice transmitere de drepturi.

C) Persoanele care dobândesc patrimoniul defunctului se numesc „*moștenitori*” sau „*succesori*”, termeni cu care operează și actualul Cod civil, fiind întâlnit și termenul de comoștenitori în cadrul moștenirii testamentare (art.1452), cât și cel de legat (art.1486) [13].

Terminologic, conceptul de „moștenitor” subînțelege: 1) persoană care moștenește bunuri materiale sau care devine prin succesiune beneficiarul unui drept; persoană care urmează pe cineva într-un post, într-o demnitate; succesori, urmași; 2) fiu, copil (în raport cu părinții săi) [14].

Dreptul la moștenire, în sensul art.320 CC RM, este o modalitate de dobândire a proprietății. Definiția nu ar fi completă dacă nu s-ar preciza cauza juridică în temeiul căreia este dobândit acest drept. Cauza constă din îndreptățirea anumitor persoane, legate de „*de cuius successionis agitur*” prin raporturi de rudenie de a dobândi proprietatea acelor bunuri. Dacă aceasta, în general, este dreptul de moștenire pentru cauză de rudenie, în mod firesc se pune întrebarea: care este rațiunea aceluia atribut al persoanei de a transmite propriile bunuri

după moartea sa, precum și îndreptățirea persoanelor care sunt legate prin filiație de „*de cuius*” de a le prelua? După filosoful idealist G.Laszle, „testamentul nu ar avea nici o putere, dacă sufletul nu ar fi nemuritor”. Din această cauză, defunctul rămâne și după moarte unicul și principalul proprietar, iar succesorii nu sunt altceva decât simpli supraveghetori, lăsați de către defunct să-i păzească averea.

În acest context, este necesar a menționa fundamentul dreptului la moștenire prin prisma explicațiilor a două mari concepte filosofico-juridice:

- Potrivit opiniei filosofilor Grotius, Puffendorf, Domat, dinaintea Marii Revoluții franceze din 1789, succesiunea, sub forma transmiterii de bunuri și a dreptului celor chemați la ea de a le prelua, a fost fundamentată pe regulile dreptului natural. Se spune că transmisiunea este o instituție a dreptului natural, care este un drept universal, imuabil, și izvor al tuturor legilor pozitive. Ea nu este decât rațiunea naturală (*naturalis ratio*), care guvernează pe toți oamenii. Dreptul la moștenire ar fi, astfel, o instituție conform dreptului natural, originea sa negându-se în altă parte [15].

În una din lucrările sale (*Du droit, de la guerre et la paix*) H.Grotius menționa că „succesiunea este bazată pe dreptul natural”. Esența teoriilor sale se reduce la faptul că natura l-a înzestrat pe om, ca și pe celelalte ființe, cu instinctul de a-și asigura urmașii cu toate cele necesare pentru a supraviețui. H.Grotius conchide că normele dreptului succesoral sunt în concordanță „cu legile naturii”, adică cu normele dreptului natural. Practic, aceasta înseamnă că trebuie să existe un sistem unic de norme succesoriale pentru toate timpurile și pentru toate popoarele.

- Autorii, juriști și filosofi, care au contribuit la redactarea Codului civil francez – Codul lui Napoleon, au considerat însă că fundamentarea „succesiunii” se află în dreptul pozitiv al fiecărei țări, fiind o creație a legii, fără rădăcini în afara legii [16].

Charles Louis de Secondat Montesquieu, exponent de seamă al iluminismului, este de părere că „normele de drept succesoral sunt instituite de stat, esența lor se explică prin esența statului și vor exista atât timp cât va exista el”. El a intuit legitatea proceselor social-istorice și a subliniat caracterul legilor, în genere, definite ca „raporturi necesare care derivă din natura lucrurilor”. În *Spiritul legilor* – opera sa principală, Montesquieu susține, în cap. VI și XXVI, că „ordinea succesiunilor depinde de principiile de drept politic sau civil și nu de principiile de drept natural. Partajul bunurilor, legile aplicate acestui partaj, succesiunea după moartea aceluia ce a făcut acest partaj: toate acestea nu pot fi reglementate decât de societate și, în consecință, de legile politice și civile. Legea naturală ordonă strămoșilor de a-i întreține pe copiii lor, dar nu-i obligă să-i facă moștenitori. Întreținerea copiilor este o obligație de drept natural, să le acorzi succesiunea este o obligație de drept civil sau politic”.

Nu putem împărtăși în totalitate nici unul din aceste puncte de vedere. Succesiunea nu poate fi considerată numai o creație a legii, deoarece, indiferent de popor sau de timpul la care o raportăm, aceasta nu a încetat să se justifice prin solidaritatea membrilor familiei, prin „legitime și firești tendințe ale omului și familiei” [17].

Acesta a fost, de altfel, și motivul pentru care legiuitorul moldav a tratat separat succesiunea legală de cea testamentară.

Astfel, succesiunea legală își are temeiul în dreptul natural, la a cărui origine se află următoarele idei:

- ideea obligației morale, care prin puterea voinței divine ar lega pe membrii aceleiași familii, adică așa-zisa solidaritate de familie [18]. Ideea obligației morale justifică dreptul de moștenire, în general, și instituția rezervei, în special, care ocrotește pe copii, părinți și pe soțul supraviețuitor împotriva voinței liberale a defunctului, asigurându-le împotriva acestei voințe o parte importantă din moștenire [9];

- ideea „*heres sui*”, adică de preluare a ceea ce este al său prin contribuția moștenitorului la constituirea patrimoniului familial;

- ideea „afecțiunii prezumate a defunctului și consolidării familiei prin conservarea bunurilor moștenite” [20]. Se presupune că defunctul are față de persoana care îl moștenește o anumită afecțiune, care privește, în mod special, pe moștenitorii rezervatari.

Fundamentul dreptului la succesiune este dat de lege, Codul civil, prin art.1487, enumerând printre modurile de dobândire ale proprietății și legatul.

Deși legatul este întocmit în timpul vieții titularului dreptului subiectiv, el își produce efectul translativ de proprietate la încetarea din viață a titularului, deoarece dacă s-ar considera că proprietatea este legată de existența fizică, ar însemna ca la data încetării din viață fără moștenitori bunurile lui „*de cuius*” să fie considerate fără stăpân și să fie dobândite de primul ocupant [21]. Prin urmare, dreptul de a dispune după moartea sa de propriile bunuri este conferit de lege.

D) În cadrul dreptului de moștenire noțiunea de moștenire sau succesiune se întrebunează nu doar în sensul de transmitere a patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă, dar și pentru desemnarea a însuși patrimoniului transmis din cauza de moarte, deci în sens de masă succesorală. *Hereditas est pecunia quae morte alicujus ad quem quam parvenit* – adică, succesiunea consistă în bunurile care, prin moartea cuiva, se transmit unei persoane.

Potrivit explicațiilor terminologice, *masa succesorală* este o sintagmă ce desemnează patrimoniul transmis pentru cauză de moarte, formată, deci, din ansamblul bunurilor și valorilor (pozitive și negative) care în totalitatea lor alcătuiesc averea succesorală rămasă după defunct și care constituie obiectul împărțelii moștenirii. Nu se include în componența masei succesorale contravaloarea primelor de asigurare plătite, afară numai dacă se dovedește că respectiva asigurare a constituit, în realitate, o libertate, cum ar fi o donație indirectă făcută în favoarea unuia dintre moștenitori [22].

Astfel, conform art.1444 CC RM, patrimoniul succesoral include atât drepturile patrimoniale (activul succesoral), cât și obligațiile patrimoniale (pasivul succesoral), pe care cel ce a lăsat moștenirea le avea la momentul decesului, cu excepția „drepturilor și obligațiilor patrimoniale care poartă un caracter personal și care pot aparține doar celui ce a lăsat moștenirea și nici drepturile și obligațiile, prevăzute de contract sau de lege, care sunt valabile numai în timpul vieții celui ce a lăsat moștenirea și care încetează la decesul lui” (art.1446 CC RM). Moștenitorul nu poate avea mai multe drepturi decât avea „*de cujus*”-ul, pentru că nimeni nu poate transmite mai multe drepturi decât el are însuși (*Nemo plus juris ad alium tranferre potest, quam ipse habet*). În acest sens se vorbește despre moștenirea (succesiunea) lăsată de defunct, despre moștenirea dobândită de moștenitori, despre moștenirea sau succesiunea vacantă (*hereditas iacens*), adică fără stăpân (*hereditas caduca*) etc. [23].

Întrucât clauza de împuternicire înscrisă în contractul de mandat este o reprezentare, care încetează la moartea mandantului „*de cujus*”, suma înscrisă în contract la data morții lui face parte integrantă din moștenire, ca și obligația mandatarului de a da socoteală moștenitorilor cu privire la sumele ridicate în temeiul clauzei de împuternicire (art.1051 alin.(2) CC RM).

E) În limbajul comun, prin succesiune se înțelege o însușire de persoane, fapte sau fenomene.

Din punct de vedere etimologic, cuvântul „succesiune” provine din latinescul „*succesio, – onis*”, care poate fi tradus prin „urmarea lucrurilor (unul după altul), înlocuire, moștenire” [24].

În sens juridic, succesiunea sau moștenirea, care sunt sinonime, au un înțeles specializat, desemnând transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă. O precizare se impune în legătură cu noțiunea de „succesiune”. Deci, a succede înseamnă a lua locul unei alte persoane. Astfel, cumpărătorul succede vânzătorului, fiind un succesori cu titlu particular între vii, fiind utilizată accepțiunea de transmitere de succesiune în sensul de transmitere de drepturi. În dreptul succesoral termenul de „succesiune” are două semnificații:

1) „de transmisiune” succesorală, al cărei obiect îl constituie fie întregul patrimoniu al defunctului (transmisiune universală), fie o cotă-parte din acest patrimoniu (transmisiune cu titlu universal), fie un bun sau altul – individual determinat sau de gen – din acest patrimoniu (transmisiune cu titlu particular). Astfel, spre deosebire de actele juridice între vii, care nu pot fi decât cu titlu particular, patrimoniul unei persoane în viață fiind incesibil ca atare, obiectul transmisiunii succesorale poate fi și un patrimoniu în întregul său sau o cotă-parte din acesta, adică un ansamblu de drepturi și obligații cu conținut patrimonial care a aparținut unei persoane fizice decedate [25]. Rezultă că termenul de succesiune desemnează, într-o primă accepțiune, un mod specific de dobândire sau de transmitere a proprietății pentru cauză de moarte (*mortis causa*), și anume: succesiunea legală (*ab intestat*), alături de aceasta art.1486 CC RM enumerând și legatul, care este tot un mod de dobândire (transmitere) a proprietății pentru cauză de moarte (*mortis causa*), dar care are la bază voința celui decedat, iar nu legea, cum se întâmplă în cazul moștenirii „*ab intestat*”;

2) noțiunea de succesiune (moștenire) are și un al doilea sens, și anume: acela de universalitate a activului și pasivului patrimonial, care trece de la defunct la moștenitorii săi; altfel spus, de masă succesorală. Se vorbește, astfel, despre bunurile cuprinse în moștenire sau succesiune, despre moștenire sau succesiune mobilă sau imobilă sau că un bun face parte sau nu din moștenire. Altfel spus, prin acest termen se desemnează uneori și obiectul transmisiunii succesorale – „*Hereditas est pecunia quae morte alicujus ad quemquam pervent*” (Succesiunea consistă în bunurile care, prin moartea cuiva, se transmit unei persoane). În Codul civil al Republicii Moldova s-a realizat o preocupare de unificare a termenologiei, deși uniformizarea ar duce

la sărăcia expresiei în domeniu. Dacă termenii de moștenire, succesiune sunt sinonime, nu se pot, totuși, realiza aceleași construcții lingvistice, specifice domeniului cu fiecare dintre ei. Se va spune, evident, „reprezentare succesorală” și „rezervă succesorală”, dar sintagma nu se poate realiza cu noțiunea de „moștenire”. Varietatea termenilor conferă, așadar, mai largi posibilități de exprimare decât uniformizarea lor, care nu e de dorit, în tratarea subiectului, fiind preferabil termenul de succesiune [26].

Fundamentarea conceptuală a instituției succesiunii privește, pe lângă elementele de bază, și o axare a fluxului interpretativ al acesteia prin prisma evoluției istorice. Remarcabil este faptul că amprenta timpului a radiat multe lacune ale tandemului practic între regulile existente în materia succesiunii și necesitățile sociale, care în mod pretențios își confirmă rolul primordial.

Referințe:

1. Eliescu M. Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul R.S.R. - București: Editura Academiei, 1966, p.27.
2. Eliescu M. Curs de succesiuni. - București: Humanitas, 1997, p.16.
3. Dicționarul Explicativ al Limbii Române. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Jorgu Iordan”. Ediția a II-a. - București: Univers Enciclopedic, 1998, p.655.
4. Grimaldi M. Les dernieres volontes, Ecrit en hommage a G.Cornu. - Paris: PUF, 1994, p.177; Micescu I. Curs de drept civil. Succesiuni ab intestat. - București, 1937, p.XIX.
5. Florescu D.C. Dreptul civil. Succesiunile. - București: Editura Universității, „Titu Maiorescu”, 2001, p.15.
6. Dicționarul Explicativ al Limbii Române, p.271.
7. Beigner B. Note // Le Dallos (Jurisprudence Commentaires). - 2000. - Nr.17. - P.373.
8. Gridel J.-P. L'individu juriqument mort // Le Dallos. Supplement nr.16/2000, „Journe Paris V.Droit 1999, Quelques aspects du droit de la mort”, p.266-11-266-14.
9. Meau-Latour M. La transmission patrimoniale a cause de mort // Le Dalloz. Supplement nr.16/2000, p.266-14.
10. Micescu I. Curs de drept civil. Succesiuni ab intestat, p.XIX.
11. Eliescu M. Curs de succesiuni, p.17.
12. Eliescu M. Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul R.S.R., p.23.
13. Cod civil, nr.1107-XV din 06.06.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. -Nr.82-86/661, promulgat prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.719-III din 11.06.2002, în vigoare din 12.06.2003.
14. Dicționarul Explicativ al Limbii Române, p.655.
15. Rarincescu M.G. Curs de drept civil, 1945, p.9.
16. Mazeaud J. Leçons de droit civil. Tome IV. Vol.II. Les succesions, p.9, pct.667.
17. Petrescu R. Drept succesoral. - București: Oscar Print, p.13.
18. Laurent F. Principes de droit civil francais. Ed. a 4-a. Vol.III. - Bruxelles-Paris, 1889, p.559-560.
19. Dogaru I. Drept Civil. Succesiunile. - București: ALL Beck, 2003, p.16.
20. Hamangiu C., Rosetti-Bălănescu I., Băicoianu Al. Tratat de drept civil român. Vol.III. - București: ALL, 1998, p.223.
21. Petrescu R. Drept succesoral, p.13.
22. Costin M.N., Costin M.C. Dicționar de drept civil: L-Z. Vol.III. - București: Lumina LEX, 2004, p.57.
23. Deak Fr. Tratat de Drept Succesoral. - București: Actami, 1999, p.6.
24. Nădejde I. Dicționar Latino-Român. - Iași: Viața Românească, 1934, p.637.
25. Malaurie Ph., Agnes L. Thery Ph. Cours de droit civil. Le biens. La publicite foncier, 4-e edition. - Paris: Cujas, 1998. - Nr.10. - P.18.
26. Fundamentul dreptului la moștenire // Analele Științifice ale Academiei de Științe a Moldovei. Seria „Drept Privat”. - 2003. - Nr.2. - P.31-37.

Prezentat la 29.06.2009